

הופכים כל אבן

תגלית מקרית של אבן יד, מכשיר ששימש את אבותינו הפרהיסטוריים, מעלה את האפשרות שקוגניציה מתקדמת התפתחה מאות אלפי שנים לפני הופעתו של ההומו ספיינס. **מועתז שלאעטה**, שמצא אותה בבקעת סחנין, משוכנע שכולנו יכולים ללמוד ממנה שיעור חשוב באנושיות

יאנה פבזנר

צילומים: גיל אליהו

ביוני 2023 מועתז שלאעטה שוטט לבדו למרגלות אחת מהגבעות של בקעת סכנין, כפי שנהג לעשות מאז ילדותו. הוא חיפש מאובנים של קיפודי ים שמר צא שם בעבר, אך הפעם נתקל במי שהו אחר לגמרי: אבן יד בת מאות אלפי שנים שסיתת האדם הקדמון מסוג הומו ארקטוס, מין האדם הראשון שיצא מאפריקה, הראשון שהשתמש באש והראשון שסיתת כלים מאבן. גם הניאנדרטלים וגם אנחנו צאצאיו הישירים.

אבן יד היא מכשיר נפוץ ששימש למטרות שונות כמו פשיטת עורות של בעלי חיים ופיצוח עצמות. עבור שלעאטה זו היתה תגלית מסעירה. "הרגשתי שהזמן עצר מלכת", הוא משחזר את הרגע. "מיד הבנתי במה מדובר, כי ידעתי שבמקום הזה הסתובבו בני אדם קדמונים, אבל לא בנקודה

אבני יד שנמצאו בבקעת סחנין. "בהתחלה זה נראה כמו עוד מאותו דבר"

המשך מעמ' 1

הספציפית הזאת, כי דווקא בה אין אבני צור (שמהן הכינו אבותינו הקדומים את אבני היד; י"פ). הייתי כל כך נרגש שרצתי מיד לרכב ונסעתי הביתה. זה משהו שבני אדם עושים כשהם נרגשים, הולכים הביתה".

שלעאטה, בן 42, לא ישן ממש באותו הלילה, אחז בידו את האוצר העתיק, הרגיש את קווי המתאר שלו, דמיין את ידיו ואת רוחו של האב הקדמון שיצר אותו. "למחרת עם הורייחה נסעתי לאתר ומאה מטר מהמקום שבו מצאתי את אבן היד הראשונה מצאתי עוד אחת. מאז לא הפסקתי למצוא אותן. אבל זה לא נכון שמצאתי אותן, הן מור צאות אותי", אומר שלעאטה.

"זה כאילו פגשתי בן אדם, פג' שתי סיפור. זאת אינטראקציה מאוד עמוקה. כשאני מחזיק אבן יד כזאת אני מרגיש עוצמה שקשה להסביר. אני הולך איתה בשדה ולרגעים מסוימים היא מתמוגגת, מתמוססת עם כף היד שלי, כאילו היתה חלק אבוד ממני שעכשיו מתחבר. זאת חוויה טרנסנדנטלית שבמהלכה אני מרגיש שהזמן והמרחב נשחקים ואני חי בעידן של בני אדם קדומים. אני צועד איתה ומרגיש את ההומו ארקטור סים צועדים לידי. וכשהיד מתמור' ססת עם האבן, אני מרגיש שגם אני כישות נפרדת מתמוסס ומת' מזוג עם הסביבה והטבע".

זמן קצר אחרי הגילוי שלה שלעאטה מייל לפרופסור רן בר' קאי מהחוג לארכיאולוגיה ותר' בויות המזרח הקדום באוניברסיטת תל אביב. ברקאי, בן 56, תושב פרדס חנה, הוא אדם שמסתובב עם טלפון נייד "טיפש" כדי שלא להיות מוסח על ידי הבלי העולם. הוא חפר ועבד שנים רבות במערת קסם סמוך לראש העין, ועוסק

התעמלות בוקר

1. מה לעיר רגנשבורג, בגרמניה, ולמנזר הצרפתי רטיסבון, בירושלים?
2. איך עוברים, בהחלפת אות, ממכשיר כתיבה לתחושת רעב עצומה?

תשובות בעמ' 10

בתרבויות הפליאוליתיות והניאוליתיות שהתקיימו כאן וב' מקומות נוספים בעולם, חוקר את תעשיית כלי האבן, את יחסיו של האדם הקדמון לבעלי החיים, לא' בנים ולעולם בכלל. בשנים האחר' רונות הוא חוקר גם מצבי תודעה משתנים של אבותינו הקדומים. כשברקאי החל את לימודי הארכיאולוגיה הוא התעניין בפ' רמידות ורצה להתמקד בחקר מצ' רים, אך כשהגיע לקורס חובה שנקרא שיעור בכלי צור – שינה מסלול. "זה שיעור מעשי. יושבים בכיתה, מעבירים כלי צור, נוגעים, מגדירים. על השיעור הראשון היה לי ברור שזה – בגלל המגע עם חפץ שידי של האדם הקדמון עב' דו עלי. זה היה בשבילי 'נגעת נס' עת. אי אפשר להסביר את זה".

לאחרונה, יחד דוקטור גיא

מועתז שלאעטה: "זה כאילו פגשתי בן אדם, פגשתי סיפור. כשאני מחזיק אבן יד כזאת אני מרגיש עוצמה שקשה להסביר. אני הולך איתה בשדה ולרגעים היא מתמוגגת, מתמוססת עם כף היד שלי, כאילו היתה חלק אבוד ממני שעכשיו מתחבר. זאת חוויה טרנסנדנטלית שבמהלכה אני מרגיש שהזמן והמרחב נשחקים ואני חי בעידן של בני אדם קדומים. אני צועד איתה ומרגיש את ההומו ארקטור סים צועדים לידי. וכשהיד מתמור' ססת עם האבן, אני מרגיש שגם אני כישות נפרדת מתמוסס ומת' מזוג עם הסביבה והטבע".

פרל, פסיכואנליטיקאי יונגיאני ומשורר, הוציא ברקאי ספר ששמו "מדוע לא היו להן פנים", שבו השניים מנסים לענות על השאלה מדוע ציירו אבותינו את ציורי הקיר במערות, למה יצרו פסלונים של בני אדם נטולי פנים וכיצד כל אלה קשורים להיעלמותן של החיות הגדולות מעל פני כדור הארץ לפני כמה עשרות אלפי שנים, לשמאניזם ולהתפתחות התודעה האנושית. כל אלה הם נושאים שמעטים הארכיאולוגים שנוגעים בהם, כיוון שקשה להוכיח אותם.

"קיבלתי מייל ממועתז בעברית צחה יותר משלי", מספר ברקאי, "אמרתי לעצמי שלא ייתכן, שבק' עת סכנין זה מקום מוכר ומתויה, ואיך לא גילו את כל זה קודם? וגם אמרתי 'איך הוא יודע את כל זה?'

הללו. לא רק כי הוא אוהב אותן, אלא כי לדעתו גם האדם הקדמון ייחס להן חשיבות רבה. "יש הרבה קבוצות ילידיות שעבורן אבנים הן מקור חוכמה, הגורם הכי קדום בעולם. מה שהנ' חה בני אדם פרהיסטוריים היתה התנהגות מכבדת כלפי כל דבר בעולם – אבנים, נחלים, עצים וחיות, ואפילו אחד כלפי השני. הם לא סתם הכו באבנים. אלה האבוריג'ינים האוסטרלים, אלה

ואז היתה נקודת המפנה. זה קרה כששלאעטה גילה את אבן היד הראשונה שמשולב בה מאובן. "כלי האבן הראשונים שמצאתי היו רגילים, אבל הרגשתי שיש בהם עניין אסתטי שמעבר לפונקציונל', כי העושר הגיאולוגי של החומר היה גדול יותר בהשוואה לאתרים אחרים – למשל אבן צור עם פסים עליה. ככל שמצאתי כאלה, חשבתי שגם האדם הקדמון נחשף לקסם של היופי הזה וסברתי שזה יתבטא

גיא פרל, רן ברקאי ומועתז שלאעטה. "האבנים היו מקור של כוח, משמעות ויציבות" צילום: יאנה פנזר

בהתפתחות הקוגניטיבית והאסת' טית של האדם הקדמון". **כי כשהאדם נחשף ליופי, הוא מתפתח בשל כך?** "כך הרגשתי. כשנפלתי על האבן המיוחדת הראשונה עם מאובן שבלולי בתוכה, זה אישש את המחשבה הזאת".

ויכוח מהותי

הוויכוח בין הארכיאולוגים עלול להיראות קטנוני למתבונן מהצד, אבל הוא מהותי מאין כמוהו משום שהוא חורג

מההיסטוריה של האנושות ונוגע בהיסטוריה של האנושיות. במשך 200 השנים האחרונות, מאז החלו להתגלות שרידים מאובנים של בני אדם קדמונים שחיו בכדור הארץ, מותחים רוב הארכיאולוגים קו ברור שהפריד בינינו – ההומו סאפיינס – לבין מיני האדם שק' דמו לנו, ניאנדרטלים וארקטוסים. רובם טוענים שיכולות קוגניטי' ביות מתקדמות הכוללות שימוש בשפה, חשיבה סימבולית ומשיכה

לאסטיקה יכלו להתקיים רק אצל הסאפיינסים. לניאנדרטלים ולאלה שקדמו להם פשוט לא היה מספיק מוח כדי להתעלות לרמות חשיבה כאלה.

ברקאי לא מסכים עם הגישה הזאת ומשוכנע שגם מיני האדם הקדמוניים שחיו במרחב לפני 500-600 אלף וגם מיליון שנה היו הרבה מעבר לפראיים שעירים שכל חייהם הועברו בהרג חיות וביתור בשרן. הוא סבור שהם הר' גישו, תקשרו זה עם זה, עם העולם והטבע, ושהיה אכפת להם

מנושאים כמו אסתטיקה. במלים אחרות – האדם הקדמון שבחר להתחיל לסתת אבני צור שהכילו צדפים מאובנים או שהיו בעלי איכויות גיאולוגיות יוצאות דופן, עשה זאת כי היה אכפת לו מאיך שהן נראו או כי ייחס להן משמעות סימבולית מסוימת. אם האבן חנה שלו נכונה, היא מצביעה על כך שקוגניציה מתקדמת התפתחה מאות אלפי שנים לפני הופעתו של האדם המודרני לפני כ-200 אלף שנה.

מה מיוחד בכלי אבן עם הצורות?

”ב-99% מהמקרים, בני אדם קדומים שחיו כאן לפני מאות אלפי שנים יצרו כלים רגילים לצורך קיום – כלים פרקטיים. בחלק מהזמן אני טוען שהם יצרו כלים פרקטיים עם ערך מוסף אדיר עבורם. כלומר שילבו פרקטי בת פיסתו. זה עניין שיש עליו הרבה מאוד ויכוחים. חלק קטן מהחוקרים, ואני בהם, טוענים שזה חלק מהיכולות האסתטיות והסימבוליות של ההומו ארקטוס. רוב החוקרים טוענים שזה סתם, שאולי זה קרה במקרה. על זה הוויכוח.”

למה חשוב לאותם חוקרים להוכיח שהכלים שנראה שיש להם ערך אסתטי נוצרו במקרה? חשוב להם להגיד שבני אדם קדומים היו נחותים מאיתנו, שרדו בקושי, חיו בקושי, ומוזל שאנחנו ההומו סאפיינס הגענו. באחת מאבני היד שמצאו באנגליה טבוע צדף (באבן היד השנייה שנמצאה שם טבוע קיפוד ים אייריגולרי, י"פ). שנים רבות האבן היד הזאת היתה מה שהוכיח את הכישורים האתסטיים של ההומו ארקטוסים שבחרו גוש של אבן שיש בו צדף ועיצבו אבן יד מסביב לצדף. ואז בא חוקר בריטי מכובד מאוד מקיימברידג' ועשה מחקר שעלה המון כסף עם סריקות תלת-ממד, אנליזות סטטיסטיות והכלים המדעיים הכי גדולים שיש כדי להגיד בסופו של דבר שלא רק שלהומו ארקטוסים לא היה אכפת שיש שם צדף, אלא שזאת אבן ברמה נחותה, שהעמידה הרבה מאוד כשלים בפני הסתת והצדף הזה היה רק חיסרון.”

שלאעטא: “אנחנו מאמינים שעכשיו נוכיח שהוא טעה, שהומו ארקטוסים היו בני אדם עם יכולות קוגניטיביות גבוהות ומשיכה שלטאעזה, נשוי ואב לשלושה,

מועתז שלאעטה:
”עברתי הר הר בשיטוטים שלי. לפני חמש שנים התחלתי להיתקל בשברירי צור שלא ידעתי מאיפה הם מגיעים. הייתי בטוח שמישהו עשה את זה, כי הטבע והפיזיקה לא עושים דברים כאלה”

פרופ' רן ברקאי: ”יש הרבה קבוצות ילידיות שעבורן אבנים הן מקור חוכמה, הגורם הכי קדום בעולם. מה שהנחה בני אדם פרהיסטוריים היה התנהגות מכבדת כלפי כל דבר – אבנים, נחלים, עצים ולחיות”

ארכיאולוגים מותחים קו ברור שהפריד בינינו – ההומו סאפיינס – למיני האדם שקדמו לנו, ניאנדרטלים וארקטוסים. רובם טוענים שיכולות קוגניטיביות מתקדמות יכלו להתקיים רק אצל הסאפיינסים

החיים וכאן הם מצאו אבנים יוצאות מן הכלל. הם ידעו שהאבנים הן הגורמים הכי עתיקים בעולם ושיש בהן אינסוף זמן ידע וחוכמה.”

מה הם עשו עם האבנים הגדולות והכבדות הללו שלא משרתות שום צורך פרקטי?
”אנחנו לא יודעים. אבל הם נדדו איתן ממקום למקום. ארכיאולוגים בדרך כלל לא מתייחסים לפריטים כאלה כשאר צאים אותם בחפירות שלהם, כי הם לא נוצרו על ידי בני אדם. אבל יש ארכיאולוגים יוצאי דופן ששמו לב שבמקומות שחיו בהם בני אדם קדמונים, הם הביאו איתם תפוחי אליהו.”

כלומר, תפוחי אליהו נמצאו באזורים שבהם אין תפוחי אליהו?
”בדיוק. ליד נהריה יש אתר שנקרא עברון ושם חיו בני אדם קדומים לפני כערך מיליון שנה. מי שחפר שם מצא באתר גם תפוחי אליהו למרות שהם לא קיימים שם באופן טבעי, והעלה את האפשרות שהם הביאו אותם לשם. במערת חילון הקרובה לסכנין נמצא קבר של שמאנית מלפני 12 אלף שנה. יחד עם מגוון פריטים שאיתם היא נקברה, נמצאו תפוחי אליהו.”

האם הם התעניינו באבנים אחרות?
”בטח. הם אספו הרבה אבנים, בעיקר אבנים עגולות ומבריקות. במערת קסם מצאנו בכל השכבות הארכיאולוגיות חלוקי צור צבעוניים קטנים. לא עשו איתם שום

דבר מעשי ואנחנו חושבים שהם אספו אותם מסיבות אסתטיות. יש כמה שאנחנו קוראים להם pieces of places – פריטים שמזכירים מקום, אירוע, מפגש, איוו התרגשות. קשה למצוא עדות להתרגשות, אבל זה מה שאני חושב. מה שברור הוא שבמהלך מיליון השנים האחרונות חיו באזור שבו נמצאת עכשיו ישראל בני אדם קדומים שאספו תפוחי אליהו והביאו אותם למקומות שבהם חיו. אני לא יודע מה הם עשו איתם, אבל אני יודע בוודאות שהם נמשכו אליהם, התרשמו מהם, העריכו אותם.”

למה רוב הארכיאולוגים לא מתייחסים לממצאים האלה כשהם מוצאים אותם?
”כי זה לא חלק מהארכיאולוגיה. הם עובדים בתבניות. מה שיש ברשימה נכנס ומה שלא – אובד לנצח. מטבע הדברים העיסוק בפריטים האלה הוא שנוי במחלוקת, כי קשה לבסס אותם. רוב הארכיאולוגים עוסקים באיך הדברים נעשו ולא בלמה עשו אותם.

”היינו כאן אתמול עם 20 סטודנטים שלי ואם לא מועתנו, הם לא היו מוצאים שום דבר”, אומר ברקאי: ”יש לו כשרון בלתי רגיל למצוא אותם. מתחת לבית הקפה שממנו מועתו הביא את המאפים שאכלנו קודם, הוא הוציא מהיסודות שלו אבני יד. כל הבקעה מלאה כלי צור שהם השאירו בהיקפים חסרי תקדים.”

כמה כאלה יש לדעתכם?
שלאעטה: “בכל הבקעה יש מיליארדי שרידי צור שעובדו על ידי האדם, בין אם אלה נתונים מסיתות או אבני יד.”

מה התוכנית שלכם להמשך המחקר?
ברקאי: “מה שמעניין אותנו כרגע זה קודם כל לשים את המדיום הזה על המפה, להביא אותו למודעות ולגאול מאלמוניותו. היה לנו חלום לעשות תצוגה בת חנת הרכבת בכרמיאל, מקום שמחבר יהודים, ערבים, את כולם. אבל בינתיים רכבת ישראל לא כל כך מגיבה לעניין הזה. בקרוב אני נוסע לכנס בדנבר, שם אציג את כלי האבן המיוחדים האלה לראשונה. אני לא יודע איך הם יאכלו את זה. אני לא חושב שהם מוכנים לדברים כאלה.”

שלאעטה: “כשגיליתי את האתר הפלאוליטי, הרגשתי תחרות הרמוניה מוחלטת כי כל מיני חוטים התחברו עכשיו. מצד שני התמלאתי חמלה כלפי האדם, שמתוך כל המינים שהיו נשארו לבד. זה שינה אותי באופן עמוק, כי אני מסתכל עכשיו על כל אדם כאדם, לא משנה מאיפה הוא ומה הוא. הגילויים האלה גרמו לי הרגיש קרבה לאחרים, גרמו לי לחשוב על גיבוש ולא על פילוג, כי אנחנו שווים ואנחנו חלק מהאקולוגיה. אנחנו לא בעלי הבית ואני מאמין שבני האדם הקדומים חשבו ככה ופעלו בהתאם. זה היה חלק מהמנגנון ההישרדותי שלהם, לחיות בהרמוניה עם הטבע. בניגוד אלינו שחילקנו את העולם למדינות ועמים.”